

Dr. sc. Edin VELADŽIĆ

Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine

E-mail: veladzice@yahoo.com

Stručni rad/Professional article

UDK/UDC: 94(497.6)"1941" Bandžović S. (082)

DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2022.5.7.487>

**Safet Bandžović (urednik), VRIJEME I PAMĆENJE:
MUSLIMANSKE REZOLUCIJE 1941, Zbornik radova,
Bošnjački institut – Fondacija Adila Zulfikarpašića,
Sarajevo 2021, 207 str.**

Bošnjački institut – Fondacija Adila Zulfikarpašića s punim pravom 2021. godinu može ocjeniti uspješnom, ako ćemo suditi na osnovu javnosti prezentiranih naučnih projekata i izdavačke djelatnosti, čime su ispunili jednu od svojih primarnih misijskih, istraživačkih i kulturoloških uloga. To je bila godina značajnih jubileja: 100 godina od rođenja osnivača Adila Zulfikarpašića, 20 godina rada Bošnjačkog instituta u Sarajevu i 80 godina od pojave muslimanskih rezolucija, a na koje je još 60-ih godina prošlog stoljeća prvi ukazao Adil Zulfikarpašić.

Pomenute rezolucije predstavljaju jedinstven akt protesta bošnjačke muslimanske vjerske, političke i kulturne elite protiv diskriminacije, terora, zločina, odnosno rasističke i genocidne politike satelitskog režima Nezavisne Države Hrvatske (NDH) nad nedužnim Jevrejima, Srbima, Romima i pripadnicima drugih etničkih zajednica u Bosni i Hercegovini 1941. godine. Kako se radilo o jedinstvenoj historijskoj pojavi, ne samo u širim, regionalnim, južnoslavenskim okvirima već u cijeloj okupiranoj Evropi, usudujemo se kritički primjetiti da bi historiografije mnogo većih država nesumnjivo ukazale im dostojnu pažnju i usmjerile svoje istraživačke poduhvate kako bi na adekvatan način analizirali i afirmirali hrabar humanistički čin jednog dijela elite svoga naroda. Osamdeseta godišnjica pojave rezolucija bila je dobra prilika za bosanskohercegovačku historiografiju da se uradi naučna retrospektiva kako samih rezolucija i njenih aktera, tako i šireg društveno-političkog konteksta u kojima su napisane i javnosti obznanjene.

Bošnjački institut, uz svoja dva prethodno pomenuta jubileja, opredjelio se obilježiti 80-tu godišnjicu „Muslimanskih rezolucija“ istraživačkim projektom koji je u konačnici rezultirao objavom zbornika radova. Devet eminentnih autora, historičara, sociologa, politologa, historičara prava i teologa rezultate svojih istraživanja su, uobličene u zasebne cjeline kojima nude nove perspektive sagledavanja rezolucija u vremenu i prostoru,

povjerali Bošnjačkom institutu radi publiciranja i prezentiranja javnosti. Zbornik je dobio naučnu verifikaciju izuzetno pozitivnim recenzijama koje potpisuju prof. dr. Senadin Lavić, dr. Mesud Šadinlija i dr. Edin Veladžić.

Problemsko pitanje rezolucija, čija pojava se vezuje za sam početak fašističke okupacije Bosne i Hercegovine 1941. godine, u literaturi poznate kao muslimanske rezolucije, predstavlja jednu vrlo zanimljivu, nedovoljno istraženu, intrigantnu, osjetljivu, te u isto vrijeme, po ocjenama mnogih istraživača, veličanstvenu pojavu u historiji bošnjačkog naroda. Dugo su, čak se može kazati i neopravdano predugo, sudionici i svjedoci tih rezolucija čekali da budu za njih upitani, a relevantni izvori neshvatljivo „zaboravljeni“ te u tami i prašini čekali svoje istraživače da budu valjano istraženi, naučno obrađeni i valorizirani kako bi rezolucije mogle biti argumentirano predstavljene javnosti

sa svim onim što one objektivno jesu, bez bilo kakvih dodatnih učitavanja, ali i bez umanjivanja stvarnog značaja kojeg su imale.

U predgovoru Zbornika dr. Faris Gavrankapetonović ističe da je Adil Zulfikarpašić bio među prvima koji se nakon 1945. godine zalagao za deideologiziranu i iznijansiranu interpretaciju ratne prošlosti. Kao jedan od prvih i najistaknutijih disidenata među Bošnjacima nakon Drugog svjetskog rata, svoje stavove otvoreno je iznosio u emigrantskoj publicistici. U više prilika javno je ukazivao na neshvatljivu šutnju o muslimanskim rezolucijama potencirajući da se radilo o nevjerovatnom i jedinstvenom iskazu građanske hrabrosti i

odgovornosti. O tome se čitaoci mogu više upoznati i kroz dva ranije objavljena rada Adila Zulfikarpašića *Muslimani u NDH* (2001) i *Muslimani i četnički pokret u Bosni i Hercegovini* (1962. i 1984), a koji su ponovo aktualizirani u prilogima Zbornika.

Prvi rad u Zborniku pod naslovom *Bošnjačko ne zlu i nepravdi* potpisuje dr. Hilmo Neimarlija. U iščitavanju teksta šest rezolucija (sačinjenih u Prijedoru, Sarajevu, Mostaru, Banjaluci, Bijeljini i Tuzli) autor uočava nekoliko bitnih dimenzija svih rezolucija, a o čemu pišu i ostali autori. Prvo da se radi o aktima nedvosmislenog političkog protesta i jasnog distanciranja od temeljnih

načela ustaške zločinačke politike i poretka marionetske fašističke vlasti Nezavisne Države Hrvatske. Drugo, potpisnici rezolucija su istaknute ličnosti bošnjačke vjerske i svjetovne elite koje, slijedeće vlastite vjerske i humanističke principe, najoštrije osuđuju zločine ustaške vlasti i pojedince muslimanskog ološa koji se stavio u službu nečasnih radnji prema komšijama smatrajući da su takvi postupci potpuno neprihvatljivi sa stanovišta islamskog morala i učenja te zaslužuju prezir svakog istinskog muslimana. Muslimanske rezolucije predstavljale su prvi i jedinstven čin javne osude progona i ubijanja na rasnoj, vjerskoj i etničkoj osnovi u nacističkoj tvorevini Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Neimarlija ističe da se radi o djelu (rezolucije) kojeg drugi nisu imali hrabrosti napraviti i riječima koje drugi nisu smjeli javno izgovoriti te da je, upravo zato što takvog primjera nemamo kod drugih evropskih naroda, opravdano i nužno više govoriti o povijesnoj važnosti rezolucija, građanskoj hrabrosti potpisnika i moralnoj vrijednosti njihova čina. O pomenutim dimenzijama rezolucija svjedočili su Avdo Humo i Adil Zulfikarpašić, direktni učesnici partizanske oružane borbe protiv fašizma, a opće poznato je da s većinom potpisnika nisu dijelili politička uvjerenja i životne vizije u vrijeme njihova donošenja. Zulfikarpašić je svojevremeno isticao da u čitavoj evropskoj okupacionoj zoni Njemačke pojava rezolucija predstavlja jedinstven slučaj i da takvog primjera nema u historijama evropskih naroda. Također, Neimarlija jako dobro primjećuje da su rezolucije zasmetale kako četnicima i ekstremnim elementima u Srpskoj pravoslavnoj crkvi tako i ustašama i ekstremnim elementima u Katoličkoj crkvi. U njima vidu totalna suprotnost u poređenju s postupcima onovremene srpske društvene i akademske elite koja je otvoreno pozivala na lojalnost njemačkom okupatoru.

U drugom radu *The Muslim Resolutions of 1941 and the People's Liberation Movement* dr. Marko Hoare ponudio je jednu drugu vrlo zanimljivu dimenziju rezolucija, koju ne pronalazimo u ranije objavljenim radovima drugih istraživača, a odnosi se na refleksiju rezolucija na intenzivnije pristupanje muslimanskog stanovništva Narodnooslobodilačkom pokretu (NOP). Okupacija Bosne i Hercegovine 1941. godine vrlo brzo je pokazala svu surovost genocidnih politika ustaškog režima koji se stavio u službu nacističkog projekta Sila osovine tako da su bosanski muslimani među prvima u Evropi digli svoj glas otpora i protivljenja politikama zločina i nepravde. Upravo na tragu univerzalnih civilizacijskih vrijednosti istaknutih u muslimanskim rezolucijama došlo je do zblizavanja s rukovodstvom NOP-a i Komunističke partije Jugoslavije što je osiguralo veće razumijevanje ciljeva narodnooslobodilačke borbe kod širih slojeva muslimanskog stanovništva i doprinijelo značajnijem uvećanju brojnosti muslimana u partizanskim jedinicama.

Najopsežniji po obimu, sadržajno i informativno najzgušnutiji i po analizama najdetaljniji rad ponudio je dr. Safet Bandžović sa Univerziteta u Sarajevu. On se, u svom radu pod naslovom *Narativi o ratu i vrijednosti*

sudovi: Bošnjaci u vrtlogu iskušenja, dotakao gotovo svih objavljenih primarnih i sekundarnih izvora koji se direktno odnose na rezolucije, kao i autora čiji radovi na različite načine interpretiraju rezolucije, ali i nekih drugih važnih pojava, stereotipa, ideoloških generalizacija i predrasuda iz Drugog svjetskog rata na prostorima Bosne i Hercegovine koje se na određeni način dovode u direktnu ili indirektnu vezu s rezolucijama. On na eruditski način, manirom dobro upućenog istraživača u konkretan historiografski problem, nudi činjenično vrlo bremenit ali i pregledan tekst o različitim percepcijama rezolucija te o neshvatljivom i neopravdanom marginaliziranju u kulturi sjećanja bošnjačke javnosti jednog jedinstvenog primjera moralnog, humanističkog i kritičkog stava prema poretku bezakonja, segregacije, diskriminacije i progona srpskog, jevrejskog i romskog stanovništva.

Autor naglašava da Bošnjaci nikad u svojoj povijesti u različitosti nisu vidjeli razloge za mržnju i ubijanje, jer je to u suprotnosti s jednim od temeljnih islamskih načela tolerancije. Za njega su rezolucije svijetli primjer bošnjačkog antifašizma i veoma hrabar čin otklona od zločinačke politike nacističke državne tvorevine Nezavisne države Hrvatske. U svom radu Bandžović akcentirana važnost multiperspektivnog pristupa kod iščitavanja rezolucija i nužnosti njihovog kontekstualiziranja u vrijeme u kojem su nastajale i okolnosti u kojima su distribuirane, ukoliko se želi dosegnuti stvarna i objektivna slika, što je temeljni zadatak i primarni cilj naučnog pristupa svakom historiografskom problemu.

Dr. Eli Tauber, iz Jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine, u radu *Muslimanske rezolucije u svjetlu pokušaja spašavanja Jevreja* piše o rezolucijama kao izrazu iznimne građanske hrabrosti odvažnih i plemenitih ljudi jakih moralnih načela i spremnih na vlastito žrtvovanje i izlaganje opasnosti radi pružanja pomoći Jevrejima u vrijeme nacističkih progona. Za njega su one i potvrda viševjekovnog suživota i miroljubive koegzistencije građana muslimanske i jevrejske vjeroispovjesti na prostorima Bosne i Hercegovine. Iako, u konačnici, nisu uspjele postići svoj cilj, a to je zaštita nevinog stanovništva, rezolucije su, prema razumijevanju Tauberia, potez bošnjačke uleme bez presedana u tadašnjoj nacističkoj Evropi, slobodarski glas kojim se osuđuju svi oblici progona na rasnoj ili etničkoj osnovi i ograđivanje od ustaško-nacističke politike prema Srbima, Jevrejima i Romima, kao i muslimanima koji su trpjeli svireposti NDH nacističkog režima.

Dr. Milivoj Bešlin, iz Instituta za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu, u svom radu *Muslimanske rezolucije 1941. i konstituisanje državnosti Bosne i Hercegovine u federativnoj Jugoslaviji* problematizirao je proglose i rezolucije muslimanske vjerske, društvene i političke elite u svjetlu procesa koji su vodili ka jačem povezivanju i pristupanju šireg sloja muslimanskog stanovništva Narodnooslobodilačkom partizanskom pokretu. On u rezolucijama vidi realan pokazatelj, ne samo za distanciranje od zločina represivnog ustaškog režima, već i povod za bližu saradnju rukovodstva NOP-a predvođen Komunističkom partije Jugoslavije i

osnov za ravnopravniji tretman Bosne i Hercegovine u novim koncepcijama budućeg federalističkog uređenja države. Mnogi potpisnici rezolucija kasnije su završili u redovima Narodnooslobodilačkog pokreta.

Ovaj rad na izvjestan način je komplementaran i naslonjen na teze koje pronalazimo i u pomenutom radu Marka Hoarea. Uz kratko podsjećanje na neke elemente rezolucija u Prijedoru, Sarajevu, Mostaru, Banja Luci, Bijeljini, Tuzli i Zenici autor Bešlin u njima vidi akt javne osude zločina i svih drugih oblika nasilja, protesta i nepristajanja na normalnosti života u ustaškoj kvistlinškoj tvorevini. Pitanja građanskog antifašizma, izvan ili nasuprot djelovanja Komunističke partije Jugoslavije, ostala su nedovoljno obrađena i zato se on zalaže i apelira da se pitanja rezolucija konačno na adekvatan način otvore u historiografiji stručnim, profesionalnim i interdisciplinarnim naučnim pristupom.

Dr. Adnan Jahić sa Univerziteta u Tuzli u radu „*Ustaše sa strane – s fesovima na glavi*“ prilog analizi muslimanskih rezolucija 1941. propituje vjerodostojnost teze, koja se pojavljuje u nekim radovima uglavnom hrvatske historiografije, a odnosi se na navode da su ustaške zločine tokom 1941. godine vrlo često činile ustaše koje su dolazile iz drugih mjesta, s fesovima na glavi, i tako stvarale predstavu da su zlodjela počinili isključivo muslimani. Jahić se posebno osvrnuo na rad Ivice Šarca koji je objavljen u časopisu *Hercegovina* 2020. godine, u kojem Šarac odgovornost za zločine u istočnoj Hercegovini nastoji skinuti sa ustaša katolika i prebaciti na komšije muslimane, odnosno pripisati ih „vjekovnim muslimansko-srpskim antogonizmima“. Na osnovu arhivskih dokumenata i objavljenih izvora Jahić je uradio dekonstrukciju revizionističkog pristupa tezi da ustaše katolici nisu zloupotrebili nošenje fesova, kako to neargumentirano tvrdi Šarac u svome radu. Selektivan pristup primarnim i sekundarni izvorima različite provenijencije, očigledno politički a ne historiografski motiviran, udaljili su Šarca od objektivnog sagledavanja svih historijskih činjenica, koje nedvosmisleno ukazuju da zolupotreba fesa kao vidljivog obilježja oblačenja muslimana tog vremena nije bila nikakva izmišljotina protivnika ustaškog režima već da se radilo o stvarnim događajima i stvarnim svjedocima o čemu govore brojni primarni izvori.

Dr. Fikret Karčić i dr. Ehlimana Memišević sa Univerziteta u Sarajevu uradili su tekstualnu analizu *Sarajevske rezolucije iz 1941. godine* koja se čuva u Arhivu Gazi Husrev-begove biblioteke i čiji prijepis teksta donose u Dodatku. Primjenom klasične metode tekstualne analize historijskog dokumenta propituju autentičnost rezolucije, valjanost njenog tumačenja i tačnost informacija sadržanih u njoj. Autori su detaljno analizirali jezičku formu, datiranje, autore, potpisnike, stil pisanja, sadržaj, motive, razloge nastanka, kome se upućuje i viđenje opće situacije u zemlji. Kod ocjene dokumenta primjenjena su dva kriterija: značaj rezolucije sa stanovišta islamskog vjersko-moralnog sistema i sa stanovišta komparativnog pristupa. U oba slučaja ponuđeni su zanimljivi odgovori.

Dr. Hikmet Karčić iz Instituta za islamsku tradiciju Bošnjaka, potpisuje rad *Muslimanske rezolucije u savremenim narativima i komparativnim kontekstima*. Kao autor koji se po naučnoj vokaciji intenzivnije bavi studijama o genocidu, Karčić u ovom radu otvara pitanje pozicioniranja muslimanskih rezolucija u svjetlu nenaslinog otpora tokom Holokausta. On nas u svom radu podsjeća na prve objavljene tekstove o rezolucijama u domaćoj periodici, na prvo predstavljanje rezolucija na akademskoj razini, ali i na prve tragove o rezolucijama u djelima stranih istraživača. Nakon prvog i najčešće citiranog akademskog članka Muhameda Hadžijahića, Karčić od novijih publiciranih radova posebno izdvaja knjige Nade Kisić Kolanović i Safeta Bandžovića, te knjigu koju su uredili Enes Karić i Mustafa Spahić.

Akademik dr. Enes Karić s Fakulteta islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu zatvara ovaj vrijedan zbornik s radom *Šta su muslimanske rezolucije iz 1941?* On u osnovi donosi jedan pregledan rad dosadašnjeg naučnog bavljenja rezolucijama u krugovima akademske zajednice. Prvo govori o autorima koji su muslimanske rezolucije usputno doticali, u okviru širih obrada drugih tematskih cjelina iz historije Bošnjaka i Bosne i Hercegovine tokom Drugog svjetskog rata kao što su Salim Ćerić, Noel Malcolm, Mustafa Imamović, Ivo Banac, Nada Kisić, Robert J. Donia, Marko Attila Hoare, Šukrija Kurtović, Šaćir Filandra i drugi. Karić zatim govori o zasebnim radovima i kraćim studijama koje su posvećene muslimanskim rezolucijama i tu navodi naučne doprinose Muhameda Hadžijahića, Samira Beglerovića, Adnana Jahića, Rasima Hurema i Zlatka Hasanbegovića. Treći dio svoga rada Karić je posvetio autorima koji su uradili opsežnije studije i idu ka cjelovitijim izučavanjima muslimanskih rezolucija. Među takvima je Safet Bandžović i nekoliko njegovih radova koji pripadaju samom vrhu nacionalne historiografije.

Svi pomenuti radovi, sa stručnog i naučnog aspekta, predstavljaju izuzetno vrijedan i istraživački opravdan napor da se široj javnosti približi iznimno značajna i nedovoljno istražena historijska pojava čiji eho je prešao ne samo lokalne, već i regionalne i državne granice, a koju je kasnija bosanskohercegovačka i jugoslovenska historiografija iz neobjašnjivih razloga potpuno ignorirala i zapostavila. Ovakvim angažmanom Bošnjačkog instituta – Fondacije Adila Zulfikarpašića na određeni način vraća se dug prema rezolucijama i posebno prema njihovim akterima koji su u vrlo teškim i opasnim vremenima smogli snage i hrabrosti suprostaviti se zlu koje je bila svuda oko njih.

Usudujemo se kazati da su s ovim Zbornikom radovima reflektori historiografije ponovo upaljeni i usmjereni ka muslimanskim rezolucijama, uz opravdano očekivanje da će pobuditi zanimanje javnosti, kao i interes drugih istraživača koji mogu ponuditi nove, na izvorima utemeljene i argumentirane perspektive ove zaista jedinstvene pojave na tlu porobljene Evrope kod jednog brojčano malog naroda. Rezolucije i njihovi potpisnici odavno su u kulturi pamćenja i afirmacije antifašističkog identiteta bošnjačkog naroda morali zauzeti mjesto koje im zaslužno pripada.

Na ovako nešto smjeliji i ohrabrujući zaključak ponukala nas je i pojava dvije izuzetne publikacije o rezolucijama u 2021. godini. Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka u Sarajevu u saradnji sa Centrom za islam u savremenom svijetu (CICW) na Univerzitetu Shenandoah (Virginia, SAD) objavili su publikaciju: *The Muslim Resolutions: Bosniak Responses to World War Two Atrocities in Bosnia and Herzegovina (Muslimanske rezolucije: bošnjački odgovori na zločine tokom Drugog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini)*. Publikacija sadrži integralne prijevode svih poznatih „Muslimanskih rezolucija“ bošnjačkih elita iz Prijedora, Sarajeva, Banja Luke, Mostara, Bijeljine, Tuzle, Zenice kao i dvije novootkrivene rezolucije iz Bugojna i Bosanske Dubice. Njihovim prevođenjem na engleski jezik učinjen je važan korak kako bi jedinstvena dionica bosanskohercegovačke prošlosti postala dostupnija međunarodnoj akademskoj zajednici. Također, tu je i dosad najopsežnija studija o rezolucijama autora Safeta Bandžovića pod naslovom *Bošnjaci i antifašizam: ratni realizam i odjek rezolucija građanske hrabrosti (1941.)* za čije drugo dopunjeno izdanje (2021) je zaslužan El-Kalem, izdavački centar Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.

Pomenute dvije publikacije i Zbornik radova Bošnjačkog instituta mogu se posmatrati i kao jedna komplementarna jubilarna cjelina. Zapravo, uputno bi ih bilo iščitavati zajedno, kako bi se dobila šira i objektivnija slika o tome šta su „Muslimanske rezolucije“ značile kad su napisane i objavljene, ali i zašto su u bosanskohercegovačkoj historiografiji toliko dugo neshvatljivo bile zapostavljene.